

trůn. Italos postoupil dále na cestě ukázané Psellem v úsilí o přímé navázání filozofického vývoje na pozdně antický novoplatonismus, v úsilí vymanit filozofii z teologického myšlení, učíni ji svěbytným, na zjeveném náboženství nezávislým prostředkem hledání pravdy a poskytnout jí možnost samostatného vývoje. Je možné, že Italovo myšlení bylo oplodněno soudobým rozkvetem západní středověké dialektiky a počátky sporu nominalismu s realismem, s nímž se snad mohl seznámit už v Itálii. O konci jeho života nevíme nic, roku 1092 už byl konzulem filozofů Theodoros ze Smyrny. Italovo učení však působilo velmi silně na další vývoj, boj racionalismu a mysticismu zůstal v Byzanci i nadále živý. Spis *Panoplia dogmatiké* (Dogmatická výzbroj) EUTHYMIA ZIGABÉNA (11./12. st.), sepsaná z příkazu císaře Alexia I. Komnénéna, a *Thésaurus orthodoxias* (Poklad pravé víry) NIKÉTY CHÓNIATA (1150–1213) jsou dokladem toho, že teologie už nedovedla proti racionalistickým filozofickým tendencím stavět nové argumenty, nezbyvalo jí než odsuzovat další hereetiky na církevních synodách.

Viděli jsme, že Psellos kladl důraz na praktické uplatnění filozofie v morální a politické oblasti. Tento postoj nebyl v té době ojedinělý:

„Jsi-li gramatikem nebo filozofem, snaž se, abys i chováním a řečí, jednáním a činy ukázal své vědění a dokaz, že tvé studium a čas, kterýs mu věnoval, nepřišly vniweč. Bud' hospodářem a politikem... politikem v tom smyslu, že budeš schopen naučit svou obec jednat správně a zbavit se špatného... Snaž se své vědění všem ozřejmit svými činy.“

Autor těchto slov, Pseliův současník, snad totožný s byzantským generálem arménského původu KATAKALÓNEM KEKALUMENEM (11. st.), tihnul k praxi samozřejmě i svými povoláním:

„Nevyznám se v řečnictví, ve škole se mi nedostalo helénského vzdělání, abych dovedl umně spletat slova a naučil se uhlazené řeči. Vím, že leckdo by mi mohl mou nevzdělanost vytykat, ale já jsem nepsal literární dílo pro veřejnost, ale složil jsem je pro tebe a tvé bratry, pro své vlastní děti, jež mi daroval Bůh... Vyložil jsem, co jsem vykonal a prožil, co jsem viděl a poznal, pravdivě události, jak k nim dochází každého dne.“

Kekaumenovo dílko, jež se zachovalo v jediném rukopisu pod názvem *Stratégikon* (Příručka o strategii), který jen částečně vystihuje obsah spisů, se tak stalo v byzantské literatuře ojedinělým dokladem zkušenosti, názorů a postojů příslušníka provinciální aristokracie, který většímu životu prožil v armádě a na válečném poli. V zdůrazňování významu kázně pro armádu by se jistě shodl i s většinou dnešních velitelů:

(196)

„Veď své vojáky především k tomu, aby měli v pořádku koně, aby jejich zbraně byly bezvadně vyleštěné a aby měli správně seřazenou uzdu a třmeny. Bud' si vědom toho, že pokud má vojín v pořádku koně, stejnokrój a výzbroj, bude dvojnásobně statečný, je-li statečný, ale bude také odvážnější a čínorodější, je-li bojácný.“

Tematický záběr není jen vojenský, ale daleko širší. Kekaumenos píše i o povinnostech úředníků a hospodářů, vlastníků velkých pozemků a povinnostech rodičů a o výchově dětí:

„Tví synové a dcery ať tě ctí, ale i ty je měj v úctě a nepohrdej jimi, ani pokud jsou malí. Vždyť oni se budou chovat tak, jak se tomu naučí od tebe. Měj v úctě i sám sebe; kdo nemá úctu sám k sobě, ten nebude mít úctu ani k jiným.“

Pro morální a politické ovzduší tehdejší byzantské společnosti, která procházela otřesy častých vládních změn, je příznačná hluboká nedůvěra v lidi a pociť trvalé nejistoty. Jsou to i hlavní rysy Kekaumenova díla:

„Vyhýbej se hostinám, přitís se tam tlačá a povídá. Vím, budeš-li se řídit touto radou, budou se ti posmívat, že jsi nespolečenský a šetrný. Ale je to lepší, než jít na hostinu nebo ji pořádát a být pak osočen u císaře, že to bylo shromáždění namířené proti němu... Chci, abys miloval všechny lidi, ale své tajemství nikomu neprozrazuj, to by bylo nebezpečné. Jakmile někomu řekneš své tajemství, staneš se jeho otrokem, bude ti nesmírně škodit a chovat se k tobě zpučně a ty nebudeš mít odporahu mu odporovat. Proč by ses dobrovolně vzdával své svobody? Možná namítneš: Je to čestný člověk, mé tajemství nevyzradí... ale co vznikne do sluchu, to ústa zveřejní. Proto nesvětuj své tajemství nikomu, vždyť už v bibli je psáno: Chraň je i před svou manželkou!“

Kekaumenos pln vrozeného hlubokého humanismu a uslechtilosti nicméně ve svých radách zdůrazňuje povinnost zachovávat věrnost císaři i v době převratů. Na císaře se obrací v krátkém traktátu *Logos náthetíkos pros basiléa* (Napomenutí císaři) určeném pravděpodobně Kónstantinu IX. Monomachovi:

„Některí tvrdí, že císař není podřízen zákonu, ale sám je zákonem. Já s tím souhlasím, pokud jeho činy a zákony jsou dobré, pak jsme jich také poslušni. Nařídí-li však: Vypíj jedí – jistě to neuděláš. A řekne-li: Skoč do moře a přeplav je! – ani to nemusíš udělat. Věz tedy, že i císař je člověk a podléhá zákonům božím.“

Kekaumenovo Napomenutí císaři, které patří do rozšířeného středověkého žánru knižecích zrcadel, není závislé na antických vzorech, jako tomu bylo u Agapéta nebo Basileia I., ale vychází z autorových zkušeností

(197)